

Политическите партии в Русе и изборните борби през 1911 г.

Любомир Златев

Political Parties in Rouse and Election Campaigns During 1911. Continued election campaigns during 1911 revealed a new moment in the social and political life of the country. A contradictory process started during which, one side, the role of monarch had a dominating position in the rule of the country government, and, on the other side, the political systems became open to the society. It was a trend more evidently recognised in the local organs of self-government realised by the exchange of mono to multi party to city councils.

Продължителните изборни борби през 1911 г. бележат нов момент в развитието на общественopolитическия живот в страната. Извършва се противоречив процес, при който, от една страна, все повече се засилва доминиращата роля на монарха в ръководството на държавната власт, а от друга, като че ли политическата система се отваря в по-голяма степен към обществото – тенденция, проявяваща се най-видимо в местните органи на самоуправлението чрез замаяната на еднопартийните общински съвети с многопартийни.

На 16 март, под налягането на цар Фердинанд, правителството на демократите е заменено от коалиционен кабинет на Народната и Прогресивнолибералната партия. Главната причина, довела до правителствената смяна, е необходимостта да се приеме по-бързо и по-безболезнено законопроектът на демократите за изменение на Конституцията, който предвижда още по-голямо засилване властта на короната. Със законопроектта се увеличават прерогативите на монархическия институт, като се въвеждат промени във владетелската титулатура, засяга формата на държавно управление, въпросите по престолонаследението и размера на цивилната листа на царя. Най-съществено е изменението на чл. 17, което предвижда предаването на външната политика на страната изцяло в ръцете на монарха. Всичко това води до засилване на реакционните тенденции в управлението и става предпоставка за изостряне на конфронтацията между промонархическите и левите, републикански настроени политически партии.

На фона на тази вътрешнополитическа обстановка се разгръщат предизборните борби в страната през 1911 г. Новото коалиционно правителство, бързайки с приемането на предвижданите поправки в Конституцията, насрочва изборите за V Велико народно събрание (ВНС) за 5 юни. Предизборната кампания в Русе започва още в началото на април. Местните организации на Народната и Прогресивнолибералната партия излизат с платформени обещания, включващи най-демократичните и популярни моменти от техните партийни програми за широки граждански свободи, намаляване на данъците, подобряване материалното положение на народа, повече финансови средства и самостоятелност за окръзите и общините, покровителство на труда, въвеждане на пропорционална изборителна система, според която всяка партия да бъде представена в изборните учреждения в зависимост от броя на подадените за нея гласове [7, № 3, 22 апр. 1911].

На 3 април в Русе пристига министър-председателят Ив. Ев. Гешов заедно с членовете на коалиционния кабинет Т. Теодоров и Ал. Людсканов. На няколко масови събрания на гражданството, свикани от местните структури на Народната и Прогресивнолибералната партия, Гешов говори за мирната външнополитическа ориентация на правителството и за бъдещето намаляване на армията. Финансовият министър Теодоров се обявява за принципен привърженик на прогресивното данъчно облагане на капитала, обосновавайки едновременно с това позицията, че трудът на работника, банкера, индустриалеца и интелектуалеца еднакво трябва «да се насърчава и защитава от държавата». Министърът на вътрешните работи Людсканов дава рецепти за разрешаването на работническия въпрос. Според него

«България не страда от учен, а от недоучен пролетариат» и, ако учебното дело се реформира така, че да «създава хора любящи труда», никога не биха възниквали социални проблеми [7, № 1, 8 апр. 1911]. В следващите дни до изборите управляващата коалиция продължава своята предизборна агитация сред русенци освен на публични събрания и чрез местните вестници «Русенски търговски куриер» и «Работник» [7, № 5 и № 8, 6 и 27 май 1911].

Демократическата опозиция оправдава падането си от власт с водената от нея «самостоятелна национална външна политика» и предоставената голяма свобода на «левите течения». В агитацията сред гражданството тя се опитва да оневини своето парламентарно представителство за подготовяното посегателство над Конституцията, изтъквайки необходимостта от засилването на монархизма за националните интереси на страната. «Кървавата русенска баня»* [5 а.), л. 93, 95-101; 12, № 1570, 3/16 март 1910; 17] от 28 февруари 1910 г. демократите представят като печално недоразумение, резултат от личното престараване на някои офицери от русенския гарнизон. С помощта на бившия министър от демократическия кабинет Н. Мушанов и своя местен печатен орган в. «Русенско ехо» те популяризират онези моменти от своята партийна програма, които биха били приемливи за по-голямата част от гражданството. На преден план се изтъкват принципите на «истинското конституционно управление» - упражняване на действителен народен контрол върху държавната администрация, разширяване автономията на местните изборни органи, защита на националната индустрия, целесъобразно изразходване на следствата от държавния бюджет, развитие на здравеопазването и просветното дело и пр. Но разбирайки, че политическия им авторитет сред русенското гражданство е сериозно разклатен, демократите пренасочват своята предизборна агитация главно към селата в региона, издигайки лозунги за социални грижи към земеделците и ограничаване на едрата поземлена собственост [57, № 1 и № 8, 8 апр. и 27 май 1911].

Либералната, Народнолибералната и Младолибералната партия, като опозиционни политически сили също се стремят да спечелят обществен престиж. С известни минимални различия и трите партии се обявяват против изменението на чл. 17 от Конституцията и за евтин държавен апарат, но смятат, че монархът трябва да запази ръководните си позиции в управлението. Либералните партии поддържат тезата за единството на интересите на търговско-промишлената прослойка с тези на дребните собственици и работниците.

-----
* Малолетната 15 г. мюсюлманка Саафет иска да се омъжи за младежа Йордан Стефанов и избягва при него. Но полицията по искане на родителите ѝ я задържа в участъка. Сутринта на 28 февруари 1910 г. тълпа от 300 души с музика и тълпани се отправя към участъка. Саафет заявява, че няма да се върне повече при родителите си. Мюсюлманите от града изпращат протестни телеграми до София и Истанбул. За да се избегне скандалът, предвид предстоящото посещение на цар Фердинанд в Турция, правителството на демократите нарежда Саафет незабавно да се върне на родителите ѝ. В 14,30 часа войска и полиция обграждат площада до участъка и без никакво предупреждение откриват огън. Започва «Русенската кървава баня». Загиват няколко десетки невинни русенски граждани – мъже, жени и деца.

Предизборните платформи на тези партии, които почти се прекриват, пропагандират виждането, че най-добри предпоставки за политическото и икономическото развитие на страната са умереният конституционно-монархически режим и стопанския проекционизъм [7, № 8, 27 май 1911].

В навечерието на изборите за V ВНС управляващите и опозиционните промонархически партии, независимо от противоречията между тях, в своята агитация сред гражданството поддържат съществуващата форма на управление и само в някои случаи се задоволяват с ограничена критика по отношение прекомерното засилване личния режим на цар Фердинанд. Не липсват, разбира се, и

обещания за подобряване положението на бедните слоеве от населението и за въвеждането на ред и законност в държавната администрация.

От съвсем други позиции разгръщат предизборната си кампания ляво ориентираните партии. Радикалдемократите се обявяват открито и недвусмислено против каквото и да било посегателство над Конституцията. Те застъпват гледището, че нейното ревизиране е оправдано само с оглед разширяването на демократичния дух в управлението на държавата. Програмната платформа на радикалдемократите поставя на преден план исканията за въвеждане на пропорционална избирателна система, ограничаване на търговските монополи, премахване на предприемаческите концесии, намаляване на скъпотията, намаляване на работното време в индустриалните предприятия, широка общинска автономия, премахване на косвените данъци, снабдяване на малоимотните селяни със земя, покровителство от страна на държавата на занаятчийското кооперативно дело и пр. Важен момент в платформата им са идеите за народовластието и демократическата република като най-приложима форма на управление за страната. Изтъквайки демократичния характер на своята програма в борбата срещу личния режим и предизборната агитация на промонархически настроените партии, те се стремят да разширят максимално социалната база на партията си [20, с. 71]. Русенската радикалдемократическа организация чрез печатния си орган в. «Гражданско съзнание» води активна разяснителна пропаганда за маневрите на коалицията на Народната и Прогресивнолибералната партия да наложат ревизирането на Конституцията в антидемократичен дух. Но въпреки положените усилия радикалдемократическата платформа не получава широка популярност сред гражданството [7, № 6, 13 май 1911].

Местната дружба на Земеделския съюз също се включва активно в предизборната борба. В своята агитация тя изхожда от дадените на Дванадесетия конгрес на БЗНС в Русе (1910 г.) насоки за действие на Съюза. Земеделците издигат като пропагандно средство платформа, твърде близка до тази на радикалдемократите. В нея се включват такива общодемократични искания като идеята за народовластието, разширяване на местното самоуправление, ограничаване на едрата частна собственост, създаване на условия за демократизиране на общественополитическия живот, подкрепа на трудовата земеделска собственост и пр. Земеделците издигат републикански лозунги и решително се обявяват срещу тенденцията за засилване на монархизма [22, с. 94 и сл.]. На 1 май земеделската дружба в града свиква голямо събрание в Доходното здание, където реч произнася Димитър Страшимиров. Той се спира главно на злободневната тема около предстоящата ревизия на Конституцията и остро критикува предвижданото изменение на чл. 17., което поставя въпросите на мира и войната единствено в ръцете на цар Фердинанд [7, № 5, 6 май 1911]. Но по това време влиянието на БЗНС сред населението на такъв индустриален център какъвто е град Русе, е твърде слабо. Неговата агитация има успех най-вече в селата на окръга.

Значително по-силни позиции в града има БРСДП (об). През 1911 г. широките социалисти ръководят тук 277 синдикирани работници и в това отношение русенската организация на обединените отстъпва само на софийската. Също така, значителна част от русенските занаятчийски работници и дребни собственици са под идейното влияние на широкия социализъм [7, № 4, 29 апр. 1911]. Младежкото благотворително дружество на широките социалисти «Надежда» увелича в организационната и пропагандната си дейност много русенски еснафи [7, № 5, 6 май 1911]. Следва да се отбележи, че в предизборната кампания БРСДП (об) излиза с една добре обмислена демократична платформа и активно води борба срещу настъплението на монархизма. В платформата на широките социалисти се включват искания за всеобщо, пряко и тайно гласуване, за въвеждането на пропорционалната

изборна система, самоуправление на народа в държавата и общините, прогресивно-подоходно данъчно облагане и пр. Поставят се за разрешаване и специално работнически въпроси: за 8-часов работен ден, 36-часова седмична почивка, задължителна държавна застраховка за работниците и отговорност на работодателите при злополука, ефективна забрана на детския и нощния труд, отваряне на безплатни бюра за безработни и изграждане система на работнически инспекторат [13, с. 101 и сл.]. Важно място в предизборната пропаганда на широките социалисти заема агитационният лозунг за парламентарна република [10, № 3, 29 май 1911].

По инициатива на местната организация на БРСДП (об) в началото на април в Русе се свиква областна сбирка на широкосоциалистическите синдикати. Освен русенският водач на широките социалисти Дойко Петков активно участие в работата на сбирката взема Койка Тинева. Тя развива тезата, че в настоящата изборна кампания е особено важно да се постигне пълно единодействие между «държавния административен пролетариат» и този от частните предприятия. В «конфедерацията от частни и държавни наемници» [7, № 1 и № 2, 8 и 15 апр. 1911] К. Тинева вижда единствената сила, способна да респектира държавата и буржоазията. В агитационната си дейност широките в Русе постоянно афишират своето членство в Социалистическия интернационал и привързаността си към идеята за обобществяване на средствата за производство [7, № 5, 6 май 1911].

Активна предизборна кампания в града разгръща и русенската организация на БРСДП (т. с.). В периода от 8 април до 10 юни тя издава 10 броя специален «Избирателен бюлетин», който фактически изпълнява ролята на местен партийен орган [7, № 1 - № 10, 8 апр. – 10 юни 1911]. На масови синдикални и партийни събрания изтъкнатите дейци на русенското работничество Ал. Атанасов, Н. Киров, Д. Анастасов и Г. Токушев разясняват социалния смисъл на минималната програмна платформа на тесните социалисти. Тесняшките агитатори изтъкват, че наред с борбата за унищожаване на частната собственост и експлоататорските класи, работниците трябва да проявяват политическа активност и за отстояване на ежедневните си интереси – 8-часов работен ден, по-голяма надница, премахване на всички косвени данъци, прогресивна система на облагане, свобода на словото, печата и събранията, на сдружаванията и стачките. Тесните социалисти издигат лозунги против монархизма и ревизирането на Конституцията. На промонархическата тенденция в управлението на страната противопоставят своето принципно виждане за «социалистическа народна република». Осъществяването на общопартийната задача за идейно-класово обособяване на пролетарските елементи в града чрез активна пропагандно-агитационна дейност е основна цел на русенската организация на БРСДП (т. с.) в предизборната кампания [7, № 1 и № 4, 8 и 22 апр. 1911].

Както сред промонархически настроените политически партии, така и при тези с лява ориентация липсва единодействие. Те водят предизборната кампания самостоятелно, въпреки общите моменти в техните платформи. На правителствената коалиция от народняци и прогресивни либерали (цанковисти) се противопоставя либералният блок партии, но разделени помежду си. Демократите, от своя страна, са изложени на най-остра критика и политическа дискредитация заради грешките на бившето тяхно правителство. Сред левите партии продължава да надделява съперничеството между тях за влияние сред дребнособственческите градски елементи. По това време между радикалдемократи, земеделци и широки социалисти се води оспорвана борба за овладяване ръководството на кооперативното движение [20, с. 55]. Много ревниви са земеделците към опитите на радикалдемократите да разширят влиянието си сред селското население [21, с. 27 и сл.]. Не по-малки са търканията между широките социалисти и радикалдемократите за идейно влияние сред дребните собственици. Независимо от всички тези

противоречия между трите леви партии на самите избори, отчитайки реално по-слабите си позиции в града, земеделците и радикалдемократите дават своята поддръжка на широките социалисти [7, № 10, 10 юни 1911].

Имайки за цел в предизборната кампания «не мандати, а класово обособление на русенския пролетариат», тесните социалисти насочват политическите си атаки както срещу промонархически настроените партии, така и срещу левите [7, № 1 - № 10, 8 апр. – 10 юни 1911]. В случая се проявяват характерните за тесния социализъм разбирания за «маскирания враг» и реакционната същност на всички «леви» и «десни» партийни котерии» [1, с. 69]. В крайна сметка местната организация на БРСДП (т. с.) остава твърдо на общопартийната позиция за самостоятелна класова борба и отхвърля каквато и да било възможност за някакви общи действия с другите леви партии в града.

Резултатите от изборите на 5 юни в Русе показват една типична картина за политическия живот на страната от тази епоха. Правителствената коалиция печели 67% от гласовете, БРСДП (т. с.) и БРСДП (об) съответно по 1% и 0,4%, а всички останали партии - по-малко от 1%, при положение, че повече от 1/4 от бюлетините са «недействителни» [19, с. 114-115].

Изборната победа на управляващата коалиция и в цялата страна доразчиства пътя на монархизма към окончателното му утвърждаване на върха на държавната власт. На 9 юли цар Фердинанд открива в Търново V ВНС. Съпротивата на земеделците, широките социалисти, радикалдемократите и тесните социалисти е преодоляна и ревизията на Конституцията става факт. Но активната агитационна дейност на политическите партии в Русе продължава предвид насрочените за 4 септември избори за XV Обикновено народно събрание (ОНС).

Коалицията на управляващите Народна и Прогресивнолиберална партия, отчитайки широкото недоволство срещу откритото посегателство над Конституцията, се стреми да успокои обществеността с някои по-ясно и категорично формулирани радикални обещания. Приповдигнато и с голяма показност в Русе се рекламират намеренията на правителството да осъществи най-после дълго обещаваното «истинско парламентарно управление», да разшири трудовото законодателство, да демократизира съдебно-правните институции, да проведе мероприятия за подпомагане на дребните градски и селски стокопроизводители. Освен това местните организации на управляващите партии постоянно декларират русофилските настроения на коалиционния кабинет и миролюбивата му външна политика [18, № 8- № 10, 17 юни – 1 юли 1911].

Демократите, загубили властта и компроментирани чрез прякото си участие в ревизията на Конституцията, не са в състояние да излязат в предизборната кампания за XV ОНС с нищо ново. Пак издигат лозунги за пропорционално партийно представителство в изборните учреждения, свобода на печата, сдружаванията и събранията, държавна помощ и евтин кредит за слабите стопански слоеве, подкрепа на кооперациите, «особено внимание към работничеството» и пр. [18, № 8- № 10, 17 юни – 1 юли 1911].

По-голямо раздвижване се забелязва сред либералната групировка и най-вече в местната организация на Народнолибералната партия. Тя излиза с лозунги за осъществяване на «националните задачи» само със силите на българския народ, за свобода на професионалните сдружавания, ограничаване на работния ден в държавните индустриални предприятия, изработване на цялостно работническо законодателство, прогресивно облагане, строги мерки против лихварството и пр. Едновременно с тези демократични по форма искания, стамболовистите препоръчват държавния фиск да увеличи косвените данъци и да се забранят стачките на държавните служители [4, № 21 и № 27, 25 юни и 21 авг. 1911. Сrv.: 3, с. 129-130].

Левите партии, след като не успяват да попречат на посегателствата над Конституцията, с приближаването на изборите за XV ОНС развиват активна дейност за дискредитиране на правителствената коалиция. Радикалдемократите изтъкват пред дребните собственици, че само техните идеи за демократизиране на общественнополитическия живот и повдигане на местното занаятчийско производство са единствено правилни и перспективни [20, с. 71 и сл.]. Земеделците атакуват остро личността на цар Фердинанд, разкривайки опасността за народните маси от неконтролируемата намеса на монарха във външната политика на страната [22, с. 176-177]. Широките социалисти също открито се обявяват против Закона за изменение на Конституцията и от позициите на своята партийна платформа атакуват правителството, че нищо съществено не предприема за подобряване положението на работниците [13, с. 116-120]. Тесните социалисти в града, подпомогнати в агитацията си от Д. Благоев и Г. Кирков, издигат лозунги за поевтиняване на живота и законодателна закрила на труда [15, № 40, 17 авг. 1911].

След изборите на 4 септември става ясно, че XV ОНС ще бъде без радикали и социалдемократи, а земеделците ще се представят само от 6 депутати [18, № 20, 9 септ. 1911]. Специално за Русе съотношението между позициите на различните партии не се променя с нищо съществено. Изглежда правителството счита, че в града и района има силно влияние и доверието на мнозинството от избирателите, защото от Русенски окръг са издигнати кандидатурите и са избрани за народни представители членовете на кабинета на Ив. Ев. Гешов – Т. Теодоров и Ал. Лудсканов [6, № 207, 19 септ. 1911].

Динамиката на общественнополитическия живот в Русе и след изборите за XV ОНС не намалява. Политическите партии в града от началото на есента на 1911 г. започват усилена подготовка за участието си в общинските избори, насрочени за 16 октомври. Правителствената коалиция, демократите и либералните партии не излизат с никакви строго определени общински програми. Тяхно агитационно средство са онези принципни постановки на общите им платформи, които се отнасят до проблемите на местното самоуправление. Всички те – управляващи и опозиционери, изтъкват като свое виждане необходимостта от пропорционално партийно представителство в общините и разширяване на административната автономия на общинските съвети [11, с. 69 и сл.]. Не се отричат и социалните функции на общините, но се обвързват пряко с функциите на централната държавна администрация [9, с. 426].

Управляващата коалиция разбира важноста на предстоящите общински избори и се стреми да отстрани от общините привържениците на демократите. Още през пролета на 1911 г. в много градове на страната, между които е и Русе, общинските съвети са разтурени и заменени с верни на коалиционния кабинет тричленни комисии. Правителственият печат, за да оправдае тези неправомерни действия на Министерския съвет, се принуждава да разкрие част от злоупотребите, вършени в общините от представителите на демократите [15, с. 340].

Русенският в. «28-ий февруарий» констатира, че демократическият общински съвет начело с кмета Ангел Павлов не успява да се справи задоволително с нито едно от важните градски мероприятия като водоснабдяване, канализация, електрическо осветление и пр. [4, № 21, 25 юни 1911]. Вестник «Изгрев», отстояващ програмните виждания на Народнолибералната партия, е още по-рязък: «Градът ни е далеч да може да се похвали с отлично благоустройство. Нямаме канализация, нямаме осветление, болничното дело не е уредено, общественото здраве не е достатъчно запазено, нямаме бюро да контролира доброкачествеността на съестните продукти, нямаме модерна скотобойна, слаба и недостатъчна е грижата в областта на просветното дело и т. н.» [8, № 1, 28 окт. 1911].

Местният печат на управляващите и опозиционните партии е единодушен, че идвайки в общината през 1908 г., демократите са използвали нейните имоти главно

за лично обогатяване. Гласували са бюджети, в които се забелязва най-вече увеличение на общинския персонал и заплатите, както и изразходването на големи суми, нямащи нищо общо с наболелите нужди на града [4, № 13, 29 апр. и № 27, 21 авг. 1911]. Държавните ревизори констатират само в три акта 45 случаи на нарушаване на законите с цел за имотна облага на общинари или на лица, близки на тях и партията им [18, № 8, 17 юни 1911].

С тази критика на бившия Общински съвет на демократите десните партии конкретизират своите виждания за задачите на бъдещата общинска управа, която трябва да се стреми икономично, спазвайки законите, да благоустрои града и да създаде всички необходими условия за по-бързото му търговско-индустриално развитие.

С ясноочертани общински програми излизат левите партии. Радикалдемократите, като отстояват принципа за пълна общинска автономия, издигат искания общинските съвети да разполагат самостоятелно с общинските данъчни средства и отхвърлят съществуващата практика решенията на съветите да се утвърждават от органите на централната власт. Изхождайки от общата си партийна платформа, те изтъкват, че налагането на народовластието в общината изисква да се премахне веднъж завинаги своеволното разтурване от управляващите правителства на опозиционните общински съвети. Във връзка с прилагането в практиката на тези свои виждания радикалдемократите смятат, че най-добре е общините да използват по-често правото си на референдум за натиск срещу централната власт. Те предвиждат стабилизиране на общинските бюджети чрез прогресивно общинско облагане, постепенно планово благоустрояване на градовете, безплатна медицинска и аптечна помощ за бедните, уреждане на обществени библиотеки и читални, безплатни учебници и трапезарии за бедните ученици, нормиране от общината цените на продуктите от първа необходимост, избиране на общински комисии за защита на работническите интереси, ревизия на делата на бившите общински съвети и пр. [20, с. 47, 58].

С широка демократична общинска платформа излизат и широките социалисти. По съдържание тя почти се препокрива с тази на радикалдемократите. В нея като основни принципи са залегнали също народовластие, автономия на самоуправлението, данъчна прогресия, защита на интересите на работниците и дребните собственици [13, с. 118-121]. Земеделците пропагандират своето програмно виждане, че пълната автономия на местните изборни учреждения е най-важното условие за истинско народно участие в управлението и настояват за радикални промени в общинското законодателство, които да дадат реални възможности за действително социално подпомагане на бедното население [22, с. 151]. Тесните социалисти акцентират най-вече върху исканията за прогресивно-подходна система на общинско облагане, превръщане на общината в стопанска единица, подпомагаща работниците и малоимотното гражданство, общинска законодателна закрила на труда и участие на Общинския съвет в законодателните инициативи на държавата [2, с. 239.241].

Формално погледнато, в отношението си към общинската институция всички партии имат сходни виждания. Всички те са за разширяване правата на местното самоуправление и отчитат важното значение на социалните му функции. Управляващите партии, либералната групировка и демократите обаче разглеждат тези задачи на общината само през призмата на «общодържавните интереси». Те са за такова реформиране на общинското законодателство, което да не засяга централизираната държавна власт, а само в определени граници да се демократизира и разшири местното самоуправление, като се намали до минимум общинската бюрократия и се засили ефективността на нейната дейност. Радикалдемократите, широките социалисти и земеделците проявяват видим стремеж към по-радикално реформиране на общинската институция. Изхождайки от

еволюционния принцип на своите реформаторски възгледи, те разглеждат демократизирането на общинското самоуправление, като една от важните предпоставки за движението на обществото към истинско народовластие. Тесните социалисти, от своя страна, свързват борбата за овладяване на общината с кардиналната си програмна цел за коренна промяна на съществуващата обществена система [16, № 72, 31 окт. 1911].

Първата десетдневка на октомври е кулминацията на предизборната общинска кампания в Русе. Народната партия свиква събрание в Доходното здание, демократите - в хотел «Исляххане», прогресивните либерали - в училище «Ангел Хаджиоглу», стамболовистите - в «Червения салон», младолибералите - в адвокатското писалище на д-р М. Мантов, широките социалисти - в партийния си клуб [18, № 25, 14 окт. 1911], тесните социалисти организират митинг в градината «Нови Батенберг» [16, № 72, 31 окт. 1911].

В резултат на проведените за пръв път по пропорционалната система общински избори в Русе, на 16 октомври 1911 г., в 24-членния градски общински съвет влизат представители на пет политически партии: Васил Кръстев, Етем Мустафов, Димитър Генов, Нури Джеладинов, Петър Цаперков, Димитър Златев, Георги Попов, Мушон Розанис – прогресивни либерали; Александър Каназирски, Стефан Огнянов, Георги Михайлов, Алиш Шакиров, Рагъб Ибишев, д-р Иларион Буров, Хаим Леви, Роман Маринович – народняци; Александър Атанасов, Найден Киров, Димитър Анастасов, Георги Токушев – тесни социалисти; Ангел Павлов и Живко Икономов – демократи; Иван Костов – либерал; Стефан Иванчев – широк социалист. В училищното настоятелство са избрани: Тодор Чернев, Стефан Малчев и Никола Досев – прогресивни либерали; Трифон Трифонов и Марин Касев – народняци; Стоил Василев – тесен социалист, и Мария Калчева - демократ.

Резултати от общинските избори в Русе на 16 октомври 1911 г.

<i>Политически партии</i>	<i>Подадени гласове</i>	<i>Общински мандати</i>	<i>Мандати в училищното настоятелство</i>
<i>Прогресивнолиберална</i>	<i>1119</i>	<i>8</i>	<i>3</i>
<i>Народна</i>	<i>1007</i>	<i>8</i>	<i>2</i>
<i>БРСДП (т. с.)</i>	<i>519</i>	<i>4</i>	<i>1</i>
<i>Демократическа</i>	<i>334</i>	<i>2</i>	<i>1</i>
<i>Либерална</i>	<i>179</i>	<i>1</i>	<i>-</i>
<i>БРСДП (об)</i>	<i>154</i>	<i>1</i>	<i>-</i>
<i>Народнолиберална</i>	<i>120</i>	<i>-</i>	<i>-</i>
<i>Радикалдемократическа</i>	<i>44</i>	<i>-</i>	<i>-</i>

[8, № 1, 23 окт. 1911; 10, № 120, 18 окт. 1911].

Резултатите от общинските избори показват, че управляващата коалиция на Народната и Прогресивнолибералната патия с 16 мандата в Общинския съвет запазва безспорното си лидерство в общественополитическия живот на Русе. Като значителна политическа сила се очертава и местната организация на БРСДП (т. с.). От друга страна, слабо е присъствието в общината на големите опозиционни партии – демократите и либералите. Левите политически сили, освен четиримата тесни социалисти, са представени само от един широк социалист.

Този партиен състав на Русенския градски общински съвет се запазва чак до декември 1919 г. Общинското законодателство предвиждало на всеки три години в градовете да се провеждат избори. В Русе такива избори трябвало да се състоят в края на 1914 или в началото на 1915 г. и през 1918 г. Но поради това, че още от юли 1914 г. в страната е обявено военно положение и повече от година след

завършването на Първата световна война то все още не е вдигнато, в периода 1911-1919 г. други общински избори не се провеждат [14, № 15, 19 авг. 1919].

В анализите на местния печат за резултатите от общинските избори на 16 октомври 1911 г. се забелязва задоволство от широкото партийно представителство на политическите сили в Русенския градски общински съвет, но от друга страна се изказват и нескрити опасения за позициите, които ще отстояват представителите на социалдемократията. Така например в. «Русенски търговски куриер» в статията «Пропорцията в общините» двусмислено превъзнася като висша форма на демокрация заменянето на мажоритарната изборна система с пропорционалната [18, №23, 30 септ. 1911]. Вестник «Изгрев» обаче в статията «Социалистите в градския общински съвет» открито заявява: «Пропорционалната система въкара в общинските съвети партии, които при мажоритарната система не биха могли да влязат. Две такива партии, които днес влизат в общинския съвет на Русе и които нямат много привърженици, но при все това имат доста представители в сравнение с други партии, които са имали в ръцете си властта – това са тясно- и широкосоциалистическата партии». Вестникът препоръчва още по-близко сплотяване на блока между Народната и Прогресивнолибералната партия, за да се противопостави успешно на «крайните идеи» на тесните социалисти [8, № 4 ноем. 1911].

В един труден и продължителен исторически период дейността на Русенската градска община се насочва от многопартиен общински съвет, в който водещи позиции имат Прогресивнолибералната и Народната партия. По всички най-важни въпроси на общинското управление в Русенския градски общински съвет се дистанцират ясно две принципно противоположни виждания. Двупартийната коалиция, имайки почти винаги подкрепата на демократите и представителя на либералите, чрез Постоянното присъствие се стреми без остра конфронтация с тесните социалисти да се придържа към традиционно установилата се в българската държава общинска практика. В това отношение мнозинството общински съветници, независимо от партийните различия, се придържат към два основни принципа – общинската дейност да е в съзвучие с интересите на държавата и да не влиза в противоречие със съществуващото общинско законодателство. Тесносоциалистическата общинска група, от своя страна, отстоявайки общинската и общата платформа на БРСДП (т. с.), настоява за разграничаване функциите на общината от тези на държавата и превръщането ѝ в инструмент за защита на работническите интереси. В повечето случаи към тази позиция се присъединява и широкият социалист. И независимо от високопарното изказване на един от общинските съветници, че Русенският градски общински съвет представлявал «един малък парламент» [5 б.), , л. 127], доста често резултатите от работата на този «парламент» се изразяват единствено в разгорещени дискусии.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Аврамов, А. Политическата стратегия и тактика на БКП 1903-1923. С., 1974.
- [2] БКП в резолюции и решения. Т. 1. С., 1957.
- [3] Георгиев, В. Образуване на Националлибералната партия. – В: Известия на Института за история. С., 1977, кн. 30.
- [4] 28-ий февруарий (Русе); от бр. 28, г. I, 1911 – Русенски новини.
- [5] Държавен архив-Русе, а.) ЧП-284Б, ч. I; б.) ф. 4К, оп. 1, а.е. 30.
- [6] Държавен вестник.
- [7] Избирателен бюлетин на Русенската Социал-демократическа организация. Русе.
- [8] Изгрев (Рус). Седмичен вестник. От бр. 2, г. /, 1911 – Русенски изгрев.

[9] Милкова, Ф. Основни въпроси на общинското самоуправление в българската буржоазна държава от създаването на Търновската конституция до Балканската война. – В : ГСУ ЮФ, г. 50, 1959. Т. 1.

[10] Напред. Социалистически ежедневник.

[11] Николова, В. Програми и уставни на буржоазните партии в България в края на XIX и началото на XX в. – В : ИБИ. Т. 5. С., 1980.

[12] Нов век. Политически вестник.

[13] Пинкас, К. Реформистката социалдемократия в България. Идеология, политика, организация 1903-1917. С., 1981.

[14] Победа (Русе). Българска комунистическа партия-Русе. Окръжен комитет (тесни социалисти).

[15] Поборникова, Ст. Създаване на Сливенската коммуна и началото на нейната дейност. - ИИИ БКП. Т. 9. С., 1962.

[16] Работнически вестник. Орган на Работническата социалдемократическа партия и Общия работнически синдикален съюз.

[17] Русенската кървава баня. Бележки на очевидец. С., 1910.

[18] Русенски търговски куриер (Русе). Седмичен вестник за финанси, търговия, индустрия, земеделие, съобщения и пр.

[19] Статистика на изборите за народни представители за V ВНС. С., 1914..

[20] Стефанов, Хр. Българската радикалдемократическа партия в навечерието на войните (1908-1912). – В : Известия на Института за история. Т. 28. С., 1985.

[21] Стефанов, Хр. Образуване и начална дейност на Българската радикалдемократическа партия. – В: Исторически преглед, 1970, №4.

[22] Турлаков, М. История, принципи и тактика на Българския Земледелски Народен Съюз. Ст. Загора, 1929.

За контакти:

Доц. д-р Любомир Златев, Катедра „Педагогика, психология и история“, Русенски университет „Ангел Кънчев“, тел.: 082-894 158, e-mail: lubomir_zlatev@mail.bg

Докладът е рецензиран.